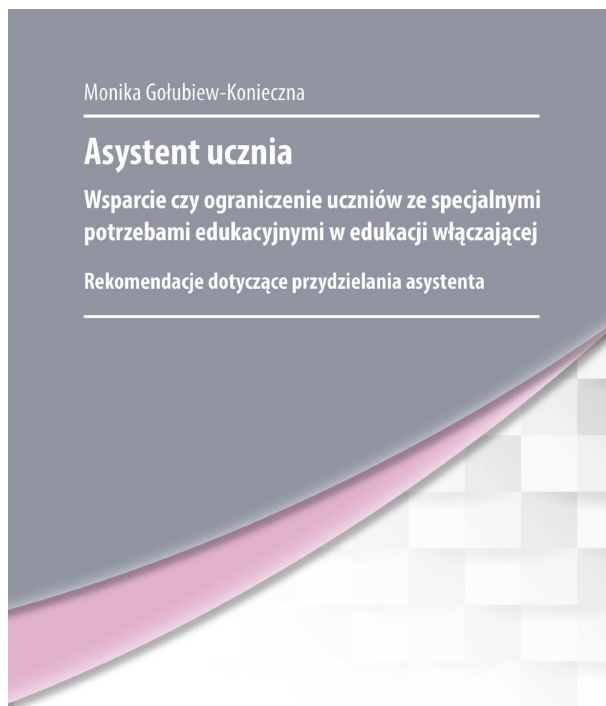

Asystent ucznia. Wsparcie czy ograniczenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w edukacji włączającej. Rekomendacje dotyczące przydzielania asystenta.

Asystent ucznia. Wsparcie czy ograniczenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w edukacji włączającej. Rekomendacje dotyczące przydzielania asystenta.

Monika Gołubiew-Konieczna

Asystent ucznia

Wsparcie czy ograniczenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w edukacji włączającej

Rekomendacje dotyczące przydzielania asystenta

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Warszawa 2019

Konsultacja merytoryczna

Małgorzata Kummant

Redakcja językowa i korekta

Katarzyna Majewska

Projekt okładki, layout, redakcja techniczna i skład **Wojciech Romerowicz**

Elementy graficzne: © orephoto/fotolia.com

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Wydział Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych Warszawa 2019

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne 4.0 Międzynarodowa Licencja Publiczna (CC BY-NC)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.pl>

Ośrodek Rozwoju Edukacji Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa www.ore.edu.pl

Wprowadzenie

W niniejszym opracowaniu chciałabym odnieść się do zatrudniania w polskich szkołach ogólnodostępnych personelu wspomagającego uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, ze szczególnym uwzględnieniem uczniów z niepełno- sprawnością – w aspekcie zaistniałych już faktów i przyszłych ewentualnych możliwości. W głównej mierze skupię się na analizie trudności (na podstawie literatury przedmiotu, ale też własnych doświadczeń i informacji pozyskanych z różnych źródeł), jakie niesie ze sobą zatrudnianie asystentów w kontekście funkcjonowania rodzimego systemu edukacyjnego, w tym nauczycieli posiadających kwalifikacje z zakresu pedagogiki specjalnej i pomocy nauczycieli. Na zakończenie zaś proponuję kilka rekomendacji.

Asystent osoby niepełnosprawnej

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych dwudziestego wieku w niektórych krajach europejskich jako formę wsparcia osób niepełnosprawnych wprowadzono tzw. asystenturę osobistą. Polska, ratyfikując *Konwencję o prawach osób niepełno- sprawnych*¹, zobowiązała się dążyć do zapewnienia im godnego, możliwie niezależnego życia z poszanowaniem autonomii, a w tym celu, zgodnie ze standardami unijnymi, coraz szerzej popularyzować korzystanie przez osoby z niepełnosprawnościami z usług asystentów. Wsparcie takie opiera się na koncepcji towarzyszenia, a główne zadanie asystenta polega na wyzwaniu inicjatywy osoby niepełnosprawnej oraz na pomaganiu jej w osiągnięciu coraz większej aktywności własnej. Celem asystencji jest również wspieranie procesu osobistego rozwoju i w miarę niezależnego funkcjonowania osoby niepełnosprawnej w środowisku.

W Polsce zawód asystenta osoby niepełnosprawnej został wprowadzony *Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 marca 2001 roku, zmieniającym rozporządzenie w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego (Dz.U. z 2001 r., nr 34, poz. 405)*. Zaliczono go do grupy nowych zawodów w obszarze pomocy społecznej. Samo stanowisko asystenta osoby niepełnosprawnej utworzone zostało na podstawie *Rozporządzenia Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 roku w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz zakresu jej stosowania (Dz.U. z 2004 r., nr 265, poz. 2644)*. Zawód ten mogą wykonywać jedynie osoby legitymujące się co najmniej średnim wykształceniem, które ponadto ukończyły specjalistyczny kurs zawodowy lub szkołę policealną, pomyślnie zdały

1 Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012 r., poz. 1169), ang. Convention on the Rights of Persons with Disabilities

egzamin zawodowy i zdobyły dyplom potwierdzający kwalifikację. Asystent osoby niepełnosprawnej nie świadczy jednak usług oświatowych, choć może także pracować na rzecz dzieci i młodzieży.

W latach siedemdziesiątych europejskie szkoły ogólnodostępne powoli zaczęły otwierać się na uczniów z różnego rodzaju niepełnosprawnościami. Realizując idee równych szans oraz prawa do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym, dzieciom niepełnosprawnym umożliwiono wspólną edukację z pełnosprawnymi rówieśnikami. Mając na celu poszanowanie indywidualności każdego ucznia, zapewnienie mu realizacji potrzeb oraz nauki na wysokim poziomie w szkołach ogólnodostępnych także w Polsce w szkołach pojawił się dodatkowy personel: nauczyciele ze specjalnym przygotowaniem, czyli pedagodzy specjaliści, osoby zatrudnione jako pomoc nauczyciela, specjaliści, a także asystenci.

Jako pierwszy w szkole zaistniał asystent osoby niepełnosprawnej, przyznawany dziecku na podstawie orzeczenia o niepełnosprawności bądź orzeczenia o stopniu niepełnosprawności, wydawanego przez powiatowe lub miejskie zespoły ds. orzekania o niepełnosprawności, czyli w ramach specjalistycznej usługi opiekuńczej. Usługa ta realizowana jest na podstawie przepisów polityki społecznej. Jeśli specjalistyczne usługi opiekuńcze w postaci indywidualnego wsparcia asystenta osobistego zostaną przyznane dziecku, osoba pełniąca tę funkcję, nie będąc pracownikiem szkoły, może na jej terenie realizować różne zadania związane ze wspomaganiem ucznia z niepełnosprawnością zarówno podczas zajęć lekcyjnych, przerw, jak i innych jego szkolnych aktywności. Działania asystenta dostosowane są ściśle do potrzeb konkretnego dziecka, oczywiście w porozumieniu z jego rodzicami i dyrektorem szkoły. Asystent ten nie wchodzi w kompetencje nauczyciela, nie wyręcza go ani nie zastępuje, gdyż nie musi mieć i najczęściej nie ma przygotowania pedagogicznego. Zajmuje się szeroko rozumianą pomocą uczniowi niepełnosprawnemu w funkcjonowaniu. Jest do niego „przypisany” –

cały czas znajduje się w jego pobliżu, towarzysząc mu w procesie nauki, wspomagając go najczęściej w poruszaniu się, komunikacji, samoobsłudze. Nie zajmuje się jednak nauczaniem!

Asystent w systemie oświaty

Z dniem 1 stycznia 2016 roku dzięki *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. 2015 r., poz. 1113)* szkoły ogólnodostępne otrzymały możliwość zatrudniania asystentów w systemie edukacji. Ich zadanie polega jednak nie na wspieraniu uczniów z niepełnosprawnościami, ale nauczycieli klas 1–3 szkoły podstawowej oraz wychowawców świetlic w realizacji ich obowiązków zawodowych, czyli w prowadzeniu zajęć dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych. Jeżeli do klasy czy do grupy świetlicowej uczęszcza uczeń niepełnosprawny, w szczególności posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego ze względu na autyzm, w tym zespół Aspergera lub z niepełnosprawnościami sprzężonymi, dyrektor ma prawo zatrudnić asystenta nauczyciela lub asystenta wychowawcy świetlicy². Pracownicy ci, zaliczani do grupy administracji i obsługi, z założenia nie wykonują zadań pedagogów specjalnych. Ich zadania wyznacza dyrektor szkoły, biorąc pod uwagę potrzeby ucznia niepełnosprawnego i zespołu klasowego lub grupy świetlicowej.

Okazało się jednak, iż dyrektorzy mieli bardzo duże trudności z określeniem konkretnych zadań asystenta. Generalnie chcieli, by zajmował się w sposób ciągły danym uczniem niepełnosprawnym, tak więc jego praca w zasadzie niczym nie różniła się od pracy asystentów osób niepełnosprawnych wykonywanej w ramach usług opiekuńczych, opisanych powyżej. Same osoby zatrudnione w szkole w charakterze asystentów nauczycieli i asystentów wychowawców świetlic, pytane, jaki jest zakres ich obowiązków, twierdziły, że bardzo szeroki: od pomocy uczniowi w toalecie, aż po realizację zadań edukacyjnych – przecież byli także nauczycielami, choć wykonującymi częściowo zadania pracowników niepedagogicznych. Zgodnie bowiem z *Ustawą o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku z późn. zmianami (Dz.U. 1991, nr 95, poz. 425)*, asystenci nauczyciela i asystenci wychowawcy świetlicy musieli mieć wykształcenie co najmniej na poziomie wymaganym do zajmowania stanowiska nauczyciela w szkole podstawowej oraz posiadać kwalifikacje pedagogiczne. W związku z tym w polskiej szkole pojawili się nauczyciele, zwani asystentami, zatrudnieni na zasadach określonych w *Kodeksie pracy* (tj. w wymiarze 40 godzin tygodniowo bezpośrednio z dzieckiem/ucznem, z prawem do 26 dni urlopu w ciągu całego roku kalendarzowego) i zdecydowanie gorzej opłacani. Z uwagi na trudności w ustalaniu zadań asystentów nauczycieli i asystentów wychowawców świetlicy, bardzo duże problemy w ich pozyskiwaniu, a także w odpowiedzi na protesty związków zawodowych dotyczące braku równego traktowania i opłacania pedagogicznych pracowników szkół *Ustawa*

2 Rozporządzenia, zarówno z 2015 roku, jak i z 2017 roku, wskazują, że w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych, w których kształceniem specjalnym obejmowani są uczniowie posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego ze względu na autyzm, w tym zespół Aspergera, lub niepełnosprawności sprzężone zatrudnia się dodatkowo, między innymi, asystenta nauczyciela prowadzącego zajęcia w klasach 1–3 lub asystenta wychowawcy świetlicy; zaś w sytuacji, gdy w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych, w których kształceniem specjalnym obejmowani są uczniowie posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydanego ze względu na inne niepełnosprawności niż autyzm, w tym zespół Aspergera i niepełnosprawności sprzężone, niedostosowanie społeczne lub zagrożenie niedostosowaniem społecznym, ww. asystenta nauczyciela prowadzącego zajęcia w klasach 1–3 lub asystenta wychowawcy świetlicy (między innymi), można zatrudnić za zgodą organu prowadzącego.

Asystenci pracują w szkołach w bardzo wielu krajach, między innymi w: Austrii, Szwecji, Kanadzie, Finlandii, Niemczech, Irlandii, w USA. To bardzo popularne stanowisko w Wielkiej Brytanii, gdzie w 2011 roku stanowili aż 25% wszystkich pracowników szkół – tam są jednak zatrudniani dosłownie w roli asystentów, czyli na stanowiskach pomocniczych względem nauczycieli. Mają zazwyczaj wykształcenie niższe niż nauczyciele i nie wymaga się od nich przygotowania pedagogicznego. Asystenci nie określają potrzeb dziecka niepełnosprawnego i nie opracowują programów jego nauczania czy terapii – to należy do obowiązków nauczycieli i specjalistów, którzy ponoszą pełną odpowiedzialność za edukację swoich uczniów. Wykonują wyłącznie zadania zlecone przez nauczycieli i pod ich kontrolą, zarówno w zakresie realizacji potrzeb opiekuńczo-higienicznych, jak i zadań dydaktycznych oraz wychowawczych.

Zadania asystenta, pedagoga specjalnego i pomocy nauczyciela

Jakie zadania miałyby realizować taki asystent w polskiej szkole na rzecz ucznia z niepełnosprawnością? Szczególnie w aspekcie tego, że w klasach/szkołach ogólnodostępnych zatrudniani są zarówno nauczyciele posiadający kwalifikacje z zakresu pedagogiki specjalnej, jak i osoby pracujące w charakterze pomocy nauczycieli. Dla tego też jego ewentualną rolę w systemie oświaty należy rozpatrywać w powiązaniu z tymi osobami, których stanowiska funkcjonują dłużej w systemie. W historycznym już dziś *Rozporządzeniu MENiS z dnia 18 stycznia 2005 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. z 2005 r., nr 19, poz. 167)* czytamy, że w szkole ogólnodostępnej i integracyjnej mogą być zatrudniani dodatkowi nauczyciele posiadający kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska nauczyciela w odpowiednich typach i rodzajach szkół specjalnych, czyli pedagodzy specjaliści. Tam też po raz pierwszy zostały zdefiniowane ich zadania, doprecyzowane w aktualnym *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania*

i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578). Wskazują one, że pedagog specjalny współprowadzi z innymi nauczycielami zajęcia edukacyjne lub uczestniczy w zajęciach prowadzonych przez innych nauczycieli, udziela im pomocy w doborze metod i form pracy z uczniem z daną niepełnosprawnością, organizuje razem z nauczycielami pracę wychowawczą i różne inne zintegrowane działania oraz prowadzi zajęcia rewalidacyjne. Ponadto współuczestniczy, jako członek zespołu, w konstruowaniu i przeprowadzaniu wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego oraz jego indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego. Bierze także czynny udział w monitorowaniu i ewaluowaniu podejmowanych działań opisanych w tych dokumentach. W praktyce, ze względu na bardzo szeroki zakres, trudno wymienić wszystkie zadania, które w szkole ogólnodostępnej realizuje pedagog specjalny względem i na rzecz uczniów z niepełnosprawnością, ich nauczycieli oraz rodziców. Do jego obowiązków nie należy natomiast tzw. dodatkowa, bardziej fizyczna czy techniczna pomoc dziecku.

Jeśli bowiem zachodzi taka potrzeba, podyktowana niepełnosprawnością ucznia i trudnościami w jego funkcjonowaniu w środowisku, dyrektor szkoły może zatrudnić pomoc nauczyciela. Na stanowisku tym nie jest wymagane przygotowanie pedagogiczne ani żaden konkretny poziom wykształcenia. Osoba zatrudniona w tym charakterze należy do grupy pracowników obsługi. Dyrektor szkoły przydziela pomocy nauczyciela zakres czynności w zależności od potrzeb ucznia niepełnosprawnego i ustala zajęcia, w których ze względu na indywidualne możliwości psychofizyczne dziecka osoba ta wraz z nim uczestniczy. Pomoc nauczyciela realizuje zadania organizacyjne, techniczne, wspiera ucznia z niepełnosprawnością w czynnościach przygotowujących go do określonych zajęć, w realizacji czynności samoobsługowych i przemieszczaniu się, pomaga mu porządkować stanowisko pracy.

Reasumując, dzięki nauczycielom posiadającym kwalifikacje z zakresu pedagogiki specjalnej oraz osobom pracującym w charakterze pomocy nauczycieli uczniowie z niepełnosprawnościami mogą mieć w polskiej szkole pełne wsparcie dydaktyczne, wychowawcze, opiekuńcze i terapeutyczne. W tym kontekście nie jest więc jasne, jakie zadania miałyby asystent?

W wielu krajach europejskich, a także na świecie, w szkołach pracują asystenci, których obowiązki mają bardzo szerokie spectrum: od obsługi technicznej i organizacji środowiska fizycznego szkoły oraz wspierania ucznia niepełnosprawnego w wykonywaniu różnych codziennych czynności samoobsługowych, poprzez przygotowywanie pomocy dydaktycznych, dyscyplinowanie zespołu klasowego i podejmowanie działań wychowawczych, aż po wsparcie dziecka w procesie uczenia się w trakcie zajęć lekcyjnych i poza nimi, a nawet zastępowanie nauczyciela podczas jego nieobecności, bycie trenerem komunikacji językowej i alternatywnej, tłumaczem języka migowego, trenerem orientacji przestrzennej czy innego rodzaju specjalistą. Ale wtedy w szkołach nie zatrudnia się już ani

dotatkowych nauczycieli, ani też ich pomocy. Istnieją też i takie kraje jak np. Włochy, w których personel pomocniczy szkoły, w tym asystentów, zastąpiono wykwalifikowanymi pedagogami specjalnymi, wychodząc z założenia, że dla uczniów z głębszymi, sprzężonymi niepełnosprawnościami nawet takie czynności jak samoobsługa są „potencjalnymi momentami uczenia się” i powinny być wykonywane ze specjalistami.

Gdyby jednak przyjąć, czysto hipotetycznie, że także i w polskiej szkole osobami wspierającymi w bardzo różnorodnych i szerokich zakresach będą jedynie asystenci, to jakie powinni mieć kwalifikacje – wszak są dzieci, które potrzebują bardzo specjalistycznej pomocy w nabywaniu wiedzy i nauce szkolnych umiejętności. Z opracowań przedstawiających systemy wsparcia uczniów z niepełnosprawnościami w szkołach ogólnodostępnych w różnych państwach europejskich wynika, że niektórzy asystenci wykonują faktycznie jedynie czynności tzw. techniczno-pomocnicze, a niektórzy z nich są wysokiej klasy specjalistami. W naszym kraju nie istnieje taki zawód jak asystent szkolny – osobisty asystent ucznia. Specjalistyczne wykształcenie mają zaś pedagodzy specjaliści, których z roku na rok coraz więcej pracuje w szkołach ogólnodostępnych, a zredukowanie ich do roli asystentów nie wydaje się zasadne.

Wiele krajów europejskich, w których w szkołach zatrudniani są asystenci, prowadzi badania na temat ich roli, zadań i wpływu na uczniów z niepełnosprawnościami, w tym na procesy edukacyjne i integrację z pełnosprawnymi rówieśnikami. W Polsce ograniczono się jedynie do analizy pracy nauczycieli wspierających w klasach integracyjnych. Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych i Edukacji Włączającej (niezależna organizacja zrzeszająca ministerstwa edukacji krajów europejskich) dostrzega zarówno zalety, jak i wady tego rodzaju osobowego wsparcia uczniów z niepełnosprawnościami.

Wady asystencji

Asystencja posiada szereg ograniczeń i wad (zresztą bardzo podobnych do tych wynikających ze wspierania ucznia z niepełnosprawnością przez nauczyciela wspomagającego w klasie integracyjnej w naszym kraju):

- uczniowie z niepełnosprawnościami zbyt dużo czasu spędzają z asystentem, nawet podczas przerw, co powoduje ograniczenie relacji z rówieśnikami, rzadziej wchodzi z nimi w interakcje, w oddziałach klasowych nie mają kolegów, koleżanek – ich przyjacielem staje się asystent. W przyszłości może to skutkować trudnościami w nawiązywaniu i utrzymywaniu relacji rówieśniczych w ogóle;
- to asystent w zasadzie uczy dziecko z niepełnosprawnością – spędzając z nim większość czasu podczas zajęć lekcyjnych niejako „zwalnia” nauczyciela całej klasy z konieczności nauczania „jego” ucznia. Ponadto nauczanie to – realizowane przez osobę bez kwalifikacji pedagogicznych i umiejętności wspierania tego procesu – może być niższej jakości, gdyż asystenci koncentrują się raczej na doprowadzeniu do

ukończenia przez ucznia danego zadania niż na rozwijaniu w nim samodzielności myślenia;

- nauczyciele często uważają, że rola asystenta polega na pełnej opiece nad uczniem z niepełnosprawnością, więc nie podejmują w stosunku do niego żadnych działań nie tylko edukacyjnych, ale także wychowawczych i opiekuńczych. Zazwyczaj także nie współpracują z ich rodzicami, pozostawiając to zadanie właśnie asystentom;
- w efekcie nieustannego towarzyszenia w nauce uczniowi z niepełnosprawnością nie potrafi on uczyć się bez pomocy osoby dorosłej. Skutkuje to brakiem umiejętności samodzielnego pokonywania trudności edukacyjnych, a w przyszłości nieradzeniem sobie z problemami w życiu;
- stała asystencja bardzo często negatywnie naznacza dziecko z niepełnosprawnością, stygmatyzuje je jako osobę, przy której ciągle przebywa dorosły. Szczególnie starsi uczniowie wstydzą się tego i postrzegają jako nadmierną kontrolę. Ponadto bardzo trudno przynależeć do grupy rówieśniczej, dzielić z nią sekrety, mieć wspólne plany, a przede wszystkim pozyskać zaufanie innych, gdy większość czasu spędza się z asystentem i gdy osoba dorosła wciąż znajduje się w pobliżu;
- stała asystentura może prowadzić do zależności, obniżenia poczucia własnej wartości, zabicia wiary we własne sprawstwo, a w efekcie negatywnie wpływać na przyszłość i utrudniać późniejsze usamodzielnianie się osoby z niepełnosprawnością.

Asystent nauczyciela i asystent wychowawcy świetlicy, którzy na krótko pojawili się w polskiej szkole, jak sama nazwa wskazuje, wcale nie mieli być osobistymi asystentami uczniów z niepełnosprawnościami. Ich zadanie polegało na wspieraniu nauczycieli i wychowawców, a nie dziecka w procesie uczenia się (jednak nierzadko asystent siedział z uczniem w ławce i nadzorował jego pracę na lekcji) albo w procesie jego uspołeczniania (bardzo często to asystent stanowił jednoosobową opiekę dla ucznia agresywnego, zagrożonego niedostosowaniem społecznym, przeszkadzającego podczas zajęć lekcyjnych).

Z podobnymi problemami zmagają się i inne kraje. Nauczyciele i wychowawcy nie potrafią współpracować ze swoimi asystentami, nie są tego uczeni ani w ramach studiów, ani podczas praktyk zawodowych. Dopuszczają ich wsparcie w sytuacji konieczności

przywrócenia dyscypliny w klasie. Asystent może zajmować się dzieckiem z niepełnosprawnością i pomagać mu w pracy edukacyjnej w zupełnie dowolny sposób, jednak pod warunkiem, że nie będzie to „przeszkadzało” innym członkom zespołu klasowego i tak, aby ten uczeń „nie przeszkadzał” rówieśnikom. Tymczasem uczniowie z niepełnosprawnościami bardzo często chcą pracować bez wsparcia dodatkowej osoby. Szczególnie źle się czują, gdy z asystentami (lub z nauczycielami wspomagającymi) wykonują zupełnie inne zadania niż pozostałe dzieci w klasie, jakby w ramach równoległej lekcji. Uczniowie z niepełnosprawnościami cenią sobie wsparcie alternatywne, mniej stygmatyzujące, np. wykorzystujące technologię komputerową. Odmiennego zdania są ich rodzice, według których przyznanie dziecku asystenta na terenie szkoły przyczynia się nie

tylko do zwiększania jego poczucia bezpieczeństwa, ale i wpływa pozytywnie na jego edukację – wszak praca jeden na jeden jest, w ich opinii, efektywniejsza! Systematycznie w szkołach w Europie zwiększa się liczba zgłoszeń uczniów niepełnosprawnych, którzy zdaniem ich rodziców, a także nauczycieli uczących, potrzebują asystentów. Analogicznie jak w Polsce, gdzie, choć aktualnie już asystentów zatrudniać nie można, rodzice i nauczyciele ubiegają się o przyznanie indywidualnego, dla konkretnego dziecka, nauczyciela z kwalifikacjami z zakresu pedagogiki specjalnej lub chociażby pomocy nauczyciela.

Negatywne zjawiska wynikające, lub mogące wynikać, z wprowadzenia asystentów (jako pracowników oświaty) do szkół ogólnodostępnych:

- błędne przypisywanie asystentom (mającym wspierać pracę nauczycieli czy wychowawców uczących całą klasę) indywidualnej opieki nad poszczególnymi uczniami z niepełnosprawnościami – utożsamianie ich z asystentami osobistymi świadczącymi specjalistyczne usługi opiekuńcze;
- niejasne zadania asystenta w aspekcie zatrudniania w szkole nauczyciela ze specjalnym przygotowaniem pedagogicznym (pedagoga specjalnego) i pomocy nauczyciela;
- niekorzystny wpływ (poza oczywistymi aspektami pozytywnymi) asystentów (i innych dodatkowych osób dorosłych) na dzieci z niepełnosprawnościami, w tym: stygmatyzacja, obniżanie ich poczucia własnej wartości, brak możliwości odczuwania sprawstwa;
- „zdejmowanie” z nauczycieli przedmiotów/wiodących odpowiedzialności za nauczanie, wychowanie i opiekę nad wszystkimi uczniami;
- „oddawanie” dzieci z niepełnosprawnościami pod edukacyjną, w szerokim znaczeniu, opiekę asystentów (i innych osób dorosłych);
- błędne przeświadczenia, zakorzenione w świadomości rodziców uczniów z niepełnosprawnościami, że zarówno bezpieczeństwo, jak i poziom nauczania będzie wyższy w sytuacji, gdy synowi czy córce zostanie przypisany asystent (lub indywidualny nauczyciel ze specjalnym przygotowaniem).

Rekomendacje – propozycje do rozważenia

1. Większość uczniów z niepełnosprawnościami potrzebuje jakiejś formy wsparcia w procesie edukacji, szczególnie w aspekcie jej włączającego charakteru, tak jak i wsparcia, choć o nieco innym charakterze, potrzebują uczniowie pełnosprawni, wszyscy rodzice, nauczyciele szkół ogólnodostępnych. By było ono należycie świadczone, musi być monitorowane i nadzorowane przez dyrektora szkoły, dlatego też udzielać go powinni jej pracownicy – z polskiej szkoły należy więc wyeliminować asystentów osobistych świadczących usługi opiekuńcze zatrudnianych przez resort rodziny, pracy i polityki społecznej.

2. Opisana poniżej propozycja dotyczy sytuacji po planowanych zmianach, gdy uczeń z niepełnosprawnością będzie otrzymywał jeden dokument wskazujący na rodzaj wsparcia, którego potrzebuje, jako wynik diagnozy funkcjonalnej, opracowanej zgodnie z założeniami ICF (międzynarodowa klasyfikacja funkcjonowania, niepełnosprawności i zdrowia, ang. *International Classification of Functioning, Disability and Health*, w skrócie ICF).
3. Wśród uczniów z niepełnosprawnościami są i tacy, którym liczne dysfunkcje rozwojowe i stopień ich zaburzeń bardzo utrudniają funkcjonowanie społeczne, zaś bariery środowiskowe są tak duże, że nie sposób ich zniwelować. Mimo różnych negatywnych aspektów wpływu pracy asystentów opisanych powyżej, są dzieci z wielorakimi, sprzężonymi niepełnosprawnościami, bez komunikacji werbalnej i możliwości poruszania się, o bardzo dużych zaburzeniach rozwojowych, które bez specjalnego, bardzo indywidualnego i osobistego wsparcia w zasadzie w ogóle nie są w stanie funkcjonować w środowisku – ale to szczególne i dość rzadkie sytuacje... Taki uczeń korzystałby z pomocy osobistego asystenta – proponowana nazwa stanowiska to **indywidualny asystent szkolny**. O tym, które dziecko otrzyma wsparcie indywidualnego asystenta szkolnego powinien decydować zespół orzecznicy w oparciu o diagnozę funkcjonalną. Adnotacja o potrzebie jego obecności i asystowania w szkolnym funkcjonowaniu danemu uczniowi powinna być zapisana w stosownym dokumencie (orzeczeniu?). „Przydział” dla danego ucznia zdecydowanie nie powinien być determinowany niepełnosprawnością, lecz indywidualnymi potrzebami i ograniczeniami konkretnego dziecka wynikającymi z niepełnosprawności.
4. Indywidualny asystent szkolny ucznia z niepełnosprawnością nie musiałby posiadać uprawnień pedagogicznych (w dzisiejszym rozumieniu), lecz wykształcenie średnie oraz ukończoną szkołę policealną w zawodzie asystenta osobistego ze specjalizacją do pracy z dziećmi i młodzieżą. Podczas nauki powinien poznać zasady funkcjonowania systemu oświatowego oraz wielorakie metody i formy wspierania dzieci o różnych rodzajach niepełnosprawności – z wyłączeniem pracy edukacyjnej.
5. Zadania indywidualnego asystenta szkolnego, przydzielane przez dyrektora, powinny wynikać z jednej strony z przepisów prawa oświatowego (określonych w rozporządzeniu), z drugiej zaś – z bieżących potrzeb funkcjonowania ucznia na terenie szkoły. Asystent ten, gdy już zostanie uczniowi przydzielony, zajmowałby się nim w sposób kompleksowy, ale nadal nie uczył – uczy nauczyciel przedmiotu/wiodący, w razie potrzeby przy wsparciu pedagoga specjalnego, czyli nauczyciela ze specjalnym przygotowaniem.
6. W szkole, w której uczą się dzieci z niepełnosprawnościami, powinni pracować nauczyciele ze specjalnym przygotowaniem, tj. pedagodzy specjaliści po pięcioletnich studiach z zakresu pedagogiki specjalnej. Zatrudnienie ich należałoby pozostawić w gestii dyrektora szkoły, po uzgodnieniu z organem prowadzącym, tj. koordynatorem w jednostce samorządu terytorialnego zajmującym się organizacją kształcenia uczniów z niepełnosprawnościami w placówkach ogólnodostępnych i wspieraniem edukacji włączającej. Pedagog specjalny, o zadaniach tożsamy

z aktualnie obowiązującymi i wynikającymi z przepisów prawa oświatowego, nie należy przyznawać, tak jak obecnie, uczniowi z konkretną niepełnosprawnością, gdyż nie pełni wtedy funkcji wspierającej dla nauczycieli uczących całą klasę, a prowadzi edukację jednego dziecka i nad nim sprawują opiekę. Tymczasem pedagog specjalny w klasie powinien działać razem z nauczycielami na rzecz wszystkich uczniów – wspólnie pracować i wspólnie ponosić odpowiedzialność za ich edukację i wychowanie. Oczywiście do zadań pedagoga specjalnego należałoby także prowadzenie zajęć rewalidacyjnych i innych specjalistycznych na terenie szkoły.

7. W każdej szkole powinna być też zatrudniona osoba, której zadania dotyczyć- łyby czynności dzisiaj należących do obowiązków pomocy nauczyciela – ale bez przypisywania jej do konkretnej klasy czy konkretnego ucznia. Osoba pełni- ąca funkcję pomocy nauczyciela w razie konieczności może być poproszona o wsparcie ucznia z niepełnosprawnością w toalecie czy stołówce, techniczne przygotowanie zajęć w klasie, pomoc w przemieszczeniu się itp. Należy pamiętać, że dziecko o skomplikowanej niepełnosprawności, wielorakich trudnościach w funkcjonowaniu będzie korzystało ze wsparcia swojego indywidualnego asystenta szkolnego. Zatrudnienie pomocy nauczyciela oraz określenie zadań tej osoby zdecydowanie powinno należeć do dyrektora placówki.
8. W związku z opisanymi powyżej rozwiązaniami proponuje się usunięcie z przepisów prawa uwarunkowania, że w klasie ogólnodostępnej zatrudnia się **albo** nauczyciela ze specjalnym przygotowaniem **albo** asystenta, **albo** pomoc na- uczyciela. W klasie ogólnodostępnej, jeżeli tak zdecyduje dyrektor, zatrudnia się nauczyciela ze specjalnym przygotowaniem, czyli pedagoga specjalnego do wspierania nauczyciela wiodącego w jego pracy. W przypadku ucznia z bar- dzo skomplikowaną niepełnosprawnością i trudnościami w funkcjonowaniu,
9. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w ujęciu szerokim, to bar- dzo duża grupa, oprócz dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami, obejm- jąca między innymi uczniów: z trudnościami w uczeniu się i dysleksją rozwo- jową, z chorobą przewlekłą i po traumatycznych przeżyciach, z zaburzeniami zachowania i emocji, z deficytami kompetencji językowych, z rodzin ubogich i wychowawczo niewydolnych, a także wybitnie zdolnych i ze szczególnymi uzdolnieniami. Zazwyczaj nie wymagają indywidualnego wsparcia asystenta szkolnego ani też dodatkowego nauczyciela ze specjalnym przygotowaniem. Potrzebują, oprócz dodatkowych zajęć o charakterze terapeutycznym, spe- cjalistycznym czy rozwijającym, zrozumienia ich indywidualnych trudności i potrzeb, w tym właściwego edukacyjnego i wychowawczego podejścia na- uczycieli uczących, a także odpowiednich metod i form pracy, dostosowania programu nauczania, a wraz z nim – systemu oceniania postępów edukacyj- nych. W przypadku pojawienia się w szkole ucznia z wyżej wymienionymi dys- funkcjami, ale też zdolnościami, nauczyciele szkoły powinni otrzymać wsparcie i wskazówki od: pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznej oraz doradców metodycznych, nauczycieli konsultantów i specjalistów z ośrodków doskonalenia nauczycieli, a także

pozyskać wiedzę w ramach samokształcenia na posiedzeniu rady pedagogicznej lub kursach i specjalistycznych szkoleniach zewnętrznych. Ważna jest tu procedura, aby otrzymać wsparcie szybkie i o wysokiej jakości. Organizacja form doskonalenia i pomocy dla kadry szkoły powinna leżeć w gestii osoby pełniącej funkcję koordynatora kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami w danej szkole.

10. Zupełnie inaczej wygląda sytuacja w kontekście uczniów przyjeżdżających z zagranicy – tych, którzy nie znają języka polskiego i pochodzą z tzw. odmiennej kultury. Nie potrzebują oni asystenta w powyżej opisanym rozumieniu, ale może się zdarzyć, że dla pewnej grupy czy pojedynczych dzieci niezbędne okaże się – przynajmniej „na wejściu” – wsparcie asystenta tłumacza czy też tzw. asystenta kulturowego. Potrzebują oni także nauczyciela pełniącego funkcję swego rodzaju przewodnika po polskiej kulturze i środowisku oraz w miarę możliwości orientującego się w sytuacji kraju pochodzenia dziecka i występujących tam uwarunkowaniach kulturowych i religijnych. Wyznaczony nauczyciel byłby odpowiedzialny za kontakt z uczniem i jego rodzicami. Oczywiście nadal należy zachować asystenta edukacji romskiej.
11. Do wyjaśnienia pozostaje sytuacja dzieci zagrożonych niedostosowaniem społecznym i niedostosowanych społecznie, z zachowaniami agresywnymi i opozycyjno-buntowniczymi. W ich przypadku obecność asystenta, dodatkowego nauczyciela lub pomocy nauczyciela ma szansę powodzenia w młodszych

klasach, w których udaje się przypilnować takiego ucznia, czy też w sytuacji

„krytycznej” wyprowadzić go z klasy. Natomiast w starszych klasach szkoły podstawowej to rozwiązanie się już zazwyczaj nie sprawdza. Model wsparcia tych uczniów w szkole ogólnodostępnej pozostaje nadal do wypracowania, dotyczy to w szczególności tych sytuacji, w których ich zachowanie stanowi zagrożenie zarówno dla nich samych, jak i dla pozostałych dzieci.

Bibliografia

Domagalik-Zyśk E., (2018), *Personel pomocniczy w szkołach ogólnodostępnych w Eu-ropie i USA – wyniki badań nad modelem i skutecznością wsparcia*, dostępny onli- ne:

https://www.power.gov.pl/media/69358/Asystent_ucznia_2018.pdf (dostęp: 14.02.2019).

Janocha J., (2017), *Kwalifikacje, umiejętności i wiedza asystenta osoby z niepełnosprawnością intelektualną*, [w:] Zima-Parjaszewska M., Abramowska B. E. (red.). *Asystent osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Poradnik metodyczny dla profesjonalistów*, Warszawa: PSONI.

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012 r., poz. 1169). Praca zbiorowa pod red. Grabowska A., *Dziecko z niepełnosprawnością w przedszkolu i szkole ogólnodostępnej – wyzwanie dla JST*,

dostępna online: <https://bezpiecznaszkola.men.gov.pl/.../Dziecko-z-niepelno-sprawnoscia-w-szkole1.pdf> (dostęp: 14.02.2019).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 marca 2001 roku, zmieniające rozporządzenie w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego (Dz.U. z 2001 r., nr 34, poz. 405).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z 2015 r., poz. 1113).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578).

Rozporządzenie MENiS z dnia 18 stycznia 2005 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. z 2005 r., nr 19, poz. 167).

Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 roku w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz zakresu jej stosowania (Dz.U. z 2004 r., nr 265, poz. 2644).

Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku z późn. zmianami (Dz.U. 1991, nr 95, poz. 425).

Żółkowska T., (2005), Asystencja osobista drogą do niezależności życia osób z niepełnosprawnością, [w:] Cz. Kosakowski, A. Krause (red.), Normalizacja środowisk życia osób niepełnosprawnych, Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.